

УДК 349.42

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК КАТЕГОРІЯ АГРАРНОГО ПРАВА

Туєва О.М., к. ю. н.,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглядаються проблемні питання правового регулювання та визначення категоріального апарату у сфері сільського зеленого туризму. Сформульовано авторську дефініцію сільського зеленого туризму як правової категорії. Охарактеризовано такі його форми, як агротуризм, екотуризм та агроекотуризм.

Ключові слова: сільський туризм, сільський зелений туризм, агротуризм, екотуризм, агроекотуризм, зелений туризм.

В статье рассматриваются проблемные вопросы правового регулирования и определения категориального аппарата в сфере сельского зеленого туризма. Сформулирована авторская дефиниция сельского зеленого туризма как правовой категории. Охарактеризованы такие его формы, как агротуризм, экотуризм и агроэкотуризм.

Ключевые слова: сельский туризм, сельский зеленый туризм, агротуризм, агроэкотуризм, зеленый туризм.

Tuyeva O.M. GREEN TOURISM AS A CATEGORY OF AGRARIAN LAW

The article deals with issues of legal regulation and definition of categorical apparatus in the area of green tourism. Formulated the author's definition of green tourism as a legal category. Characterized such it's forms as agrotourism, ecotourism and agroecotourism.

Key words: rural tourism, rural green tourism, agrotourism, ecotourism, agroecotourism, green tourism.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку аграрного сектору економіки України в цілому та сільських територій зокрема є піднесення функціонування сільського туризму. Зародження сільського туризму в Україні почалося з кінця XIX століття і було пов'язане з промисловою революцією і процесами масової урбанізації. Перебування в сільській місцевості зводилося до відпочинку городян у приватних садибах і маєтках селян. Така діяльність ще не розглядалась як туризм і не була організованою.

Становлення приватних форм сільського туризму відбулося в 60-90 роках XX століття, проте в більшості випадків така діяльність зосереджувалася в орендованих приміщеннях на території курортів, а не в сільській місцевості, характеризувалася стихійним характером і була нелегальною та нерегульованою законодавчо [1, с. 119].

Сучасний стан розвитку сільського туризму в Україні відзначається як становлення його правових форм і пов'язаний із заснуванням у 1996 р. Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні як громадської неприбуткової організації, що запровадила поняття «сільського зеленого туризму», сутність якого полягала не лише у відпочинку, а й у збереженні (відновленні) природного середовища та етнокультурної ідентичності українського селянина.

Проте необхідно зазначити, що й на сьогодні в Україні не забезпечені належні умови для повної реалізації даної діяльності. Основною проблемою, яка уповільнює розвиток сільського туризму, є недосконалість нормативно-правового забезпечення такого виду діяльності та невизначеність категоріального апарату. Саме тому дослідження його сутності, специфічних ознак і визначення категорій є актуальним завданням аграрно-правової науки і потребує поглибленого аналізу.

Ступінь розробленості проблеми. Теоретичні аспекти сутності і значення сільського туризму стали предметом наукових досліджень таких учених-економістів, як І.В. Литвин, М.О. Нек, М.І. Рутинський, Т.А. Пінчук, фахівців у галузі туризму, як В.І. Биркович, В.Р. Кіфак, М.М. Костиця. Правові аспекти сільського туризму досліджувалися в працях В.П. Васильєва, Ю.В. Вишневіської, О.В. Гафурової, І.В. Іванової, Т.О. Коваленко, І.М. Кульчий, В.В. Носіка та ін.

Мета – розглянути проблемні питання правового регулювання та визначення категоріального апарату у сфері сільського зеленого туризму.

Виклад основного матеріалу. Важливим моментом формування подальшої стратегії розвитку сільського туризму в Україні є питання офіційного визнання місця і ролі цієї діяльності в аграрному секторі економіки, а також питання про те, чи є відносини, що виникають у сфері сільського туризму, аграрними правовідносинами, адже, як вже зазначалося, опрацювання питань туристичної діяльності на сільських територіях є предметом розгляду і вчених-економістів, і спеціалістів у галузі туризму. У науковій юридичній літературі дослідженню організаційно-правових проблем, пов'язаних із регулюванням сільського туризму, приділяють свою увагу, поряд із вченими в галузі аграрного права, зокрема представники науки адміністративного права [2; 3]. Погодитися з належністю правовідносин, пов'язаних із сільським туризмом, до предмета правового регулювання адміністративного права важко, оскільки характерною ознакою розвитку сільського туризму є формування його «знизу», завдяки ініціативі селян, майже без державного втручання, на добровільних, диспозитивних засадах. Становленням та розвитком сільського туризму сьогодні здебільшого опікується Спілка спри-

яння розвитку сільського туризму в Україні як громадська неприбуткова організація. Таким чином, зазначені відносини носять приватноправовий, а не публічний характер, що не властиво адміністративному праву.

Так само сумнівним є твердження про регулювання вказаних відносин законодавством про туризм. Звичайно, певною мірою законодавство про туризм поширюється на всі можливі види туризму, проте на сьогодні чинний Закон України від 15 вересня 1995р. «Про туризм» [4] фактично не регулює сільський туризм і, відповідно, не враховує його специфічні особливості, включаючи визначення організаційних форм та видів сільського туризму, врегулювання питань безпеки, фінансового забезпечення, відповідальності осіб, що надають такі послуги та ін. Крім того, специфіка відносин у галузі сільського туризму полягає в тому, що одним з основних об'єктів такої діяльності є землі сільськогосподарського призначення та сільських населених пунктів, які виступають просторовим базисом для здійснення сільського туризму. Ще одним специфічним об'єктом розглянутих правовідносин виступає сільськогосподарська продукція, яка виробляється селянами і використовується, в тому числі, для забезпечення харчування відпочиваючих.

Сільська садиба та інше майно сільськогосподарського призначення особи, яка надає такого роду послуги, також виступають важливими об'єктами даних відносин.

Отже, суттєвою умовою та базою для розвитку сільського туризму є потенціал сільськогосподарського виробництва, в тому числі особистих селянських господарств. У той же час сільський туризм виступає як альтернатива ринкової інфраструктури для таких господарств, адже саме в них є проблема зі збутом виробленої сільськогосподарської продукції.

Функціонування сільського туризму впливає на розвиток сільських територій, підвищує ефективність сільськогосподарської діяльності, що, у свою чергу, впливає на забезпечення виконання однієї із стратегічних цілей державної аграрної політики – забезпечення продовольчої безпеки.

Суб'єктний склад осіб, які надають послуги у сфері сільського туризму, є також специфічним. Головною його відмінністю від інших видів туризму є те, що туристичні послуги в цій сфері можуть надаватися фізичними особами на базі майна особистого селянського господарства, що згідно зі ст.1 Закону України «Про особисте селянське господарство» є одним із основних видів його діяльності. Слід погодитися з думкою О.В. Гафурової, [5, с. 56] про необхідність розширення кола таких суб'єктів, зокрема за рахунок фермерських господарств, а також осіб, які отримали земельні ділянки для будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка) та індивідуального дачного будівництва. Агротуристичною діяльністю зацікавлені й інші сільськогосподарські підприємства, адже це дозволить їм отримувати додаткові прибутки. На наш погляд, аграрні товаровиробники будь-яких організаційно-правових форм можуть надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму за умови, що така діяльність буде для них допоміжною.

Отже, зазначене доводить, що сільський туризм є категорією саме аграрного права, а така діяльність більше відноситься до сільськогосподарської, ніж до туристичної.

У свою чергу, великою перешкодою для нормотворчої діяльності стає відсутність термінологічної єдності наукових поглядів у розглянутій сфері. Так, О. Гафурова, наголошуючи на необхідності формування законодавства про сільський туризм, вживає термін агротуризм як його синонім [5]. М. Рутинський та Ю. Зинько розглядають основні види сільського туризму: екологічний і сільський зелений [6]. І. Гальцова вважає сільський зелений туризм об'єднуючою категорією та визначає три його різновиди: агротуризм, відпочинковий туризм та екотуризм [7]. І. Іванова вважає агротуризм спрощеною формою сільського туризму. І. Кульчій ототожнює поняття «сільський туризм» та «туризм на сільських територіях» [8].

Переходячи до з'ясування сутності поняття «сільський туризм», слід зазначити, що визначення сільського туризму в Україні на сьогодні законодавством не передбачено. Закон України від 15 вересня 1995 р. «Про туризм» [4] та окремі, загальні норми Закону України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство» [9] не дають можливості належним чином регулювати цей вид діяльності, що значною мірою стримує його розвиток. Хоча закордонний досвід свідчить, що результатом розвитку сільського туризму є диверсифікація сільськогосподарської діяльності, підвищення її ефективності, зростання соціального статусу сільських жителів та престижу сільського способу життя.

У найзагальнішому розумінні, відповідно до словника С. Медлика сільський туризм (rural tourism) – відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях [10].

Аналогічна дефініція міститься у ст.1 проекту Закону «Про сільський та сільський зелений туризм», який було внесено народним депутатом В.І. Кафарським і прийнято в першому читанні Постановою Верховної Ради України від 16 листопада 2004 р. Але таке визначення не повною мірою характеризує це явище і є більш широким, адже якщо сільський туризм пов'язувати лише із місцезнаходженням, то до нього буде відноситися діяльність будь-яких установ рекреаційного характеру, в тому числі готелів, санаторіїв, баз відпочинку, кемпінгів та ін., розташованих у сільській місцевості. Тому наведене визначення скоріше позначає «туризм на сільських територіях», а не «сільський туризм», що є нерівноцінними категоріями.

«Сільський туризм» є широким поняттям і розуміється як туризм у сільській місцевості, що охоплює майже всі форми відпочинку, можливі на таких територіях, характерною особливістю якого є поширення в місцевостях, віддалених від промислових та інших техногенних об'єктів, чим забезпечується його природність, екологічність. Саме із цим пов'язано визначення сільського туризму як «зеленого» і закріплення цієї категорії у ст.1 Закону України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство», а також у ст.4 Закону України від 17 червня 2004 р. «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [11].

Для розвитку сільського зеленого туризму значущим фактором виступає потенціал регіону, який може бути використаний для надання таких послуг. До туристичного потенціалу в сільській місцевості можна віднести природні, культурні, етнографічні, соціальні та ін. ресурси.

Основною послугою сільського зеленого туризму є надання туристам тимчасового проживання в умовах сільської садиби. Порядок надання фізичними особами послуг із тимчасового розміщення передбачений Постановою Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. «Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» [12]. Фізичні особи – власники або орендарі індивідуальних засобів розміщення, в яких за плату або безоплатно надається обмежена кількість місць (менш як 30), надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) без державної реєстрації їх як суб'єктів підприємницької діяльності.

У сучасних умовах важливого значення набуває належна правова регламентація і визначення відповідної оцінки екологічної якості послуг сільського зеленого туризму. У 2004 році система екологічного маркування садиб була запроваджена Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Така система оцінювання розроблена в рамках Програми «Українська гостинна садиба» відповідно до європейських вимог, з урахуванням особливостей України, і визначає рівень існування та обслуговування туристів, внаслідок якого навколишнє природне середовище зазнає мінімального впливу, або навіть покращується його стан. Сертифікація послуг не є обов'язковою, здійснюється на добровільних засадах особами, що їх надають.

Обслуговування у сфері сільського зеленого туризму здійснюється на підставі договору, який може бути укладений як у письмовій, так і в усній формі, за домовленістю сторін. За цим договором сільськогосподарський товаровиробник або сільський житель (виконавець) зобов'язується надати туристу (замовнику) послуги, а турист зобов'язаний оплатити їх. Договір повинен визначати перелік туристичних послуг, умови їх надання, вимоги до якості послуг, порядок розрахунків за отримані послуги, права та обов'язки сторін та їх відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору. Першорядне значення мають питання безпеки відпочиваючих. Якщо загальні положення щодо безпеки в галузі туризму визначаються Законом України «Про туризм», то специфічні повинні бути врегульовані спеціальним законодавством або договором, адже небезпека для туриста може виходити саме від сільськогосподарських об'єктів – тварин, неперероблених продуктів та ін. Якщо туристи залучаються до сільськогосподарських робіт, небезпеку можуть становити технічні засоби, обладнання. У зв'язку із цим важливою гарантією безпеки туристів є фінансове забезпечення відповідальності осіб, що надають послуги у сфері сільського зеленого туризму.

Враховуючи вищезазначені риси сільського зеленого туризму можна надати наступне його визначення: сільський зелений туризм –

це заснований на договорі специфічний вид туризму, що має рекреаційний, відпочинковий, оздоровчий та/або пізнавальний характер, зосереджений у сільській місцевості і пов'язаний із наданням послуг (з тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного забезпечення тощо) фізичним особам шляхом використання майна, земельних ділянок та трудових ресурсів осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю та/або проживають у сільській місцевості, а також природного, культурного, етнографічного та соціального потенціалу регіону.

Формами сільського зеленого туризму виступають: *агротуризм*, *екотуризм* та *агроекотуризм*.

Агротуризм – це форма сільського зеленого туризму, що має відпочинково-пізнавальний характер і передбачає перебування туристів в умовах сільської садиби (агрооселі), яка належить сільськогосподарському товаровиробнику, із можливістю залучення туристів до здійснення сільськогосподарської діяльності та традиційної місцевої культури. Отже, поняття «сільський туризм» і «агротуризм» не є рівнозначними. Якщо сільський туризм охоплює всі види діяльності, що відносяться до сільського способу життя (культура, релігія, традиції, тощо), то агротуризм завжди пов'язаний із функціонуванням сільського господарства, містить елемент пізнання. Відпочиваючі мають можливість призвичаїтись до традиційних ремесел, сільського побуту та праці (збирання плодів та ягід, приготування масла, сиру, випас худоби, та ін.). Саме сільське господарство виступає для них в якості дозвілля, розваги. На думку М. Гребенюка, цей вид сільського зеленого туризму може не мати обмежень у навантаженні на територію і регламентуванні видів розважального відпочинку [13, с. 274]. Вважаємо, що із цим твердженням можна погодитися з урахуванням вимог Земельного кодексу України щодо правового режиму земель сільськогосподарського призначення.

Екотуризм – це форма сільського зеленого туризму, що має екопросвітницький та рекреаційний характер, яка здійснюється, як правило, у формі подорожі і відбувається в межах природоохоронних територій або поза їх межами в умовах недоторканості, дикої природи. У формі подорожі екотуризм здійснюється з огляду на обмеження щодо використання таких територій для стаціонарного відпочинку. Тому для ночівлі, проживання, харчування туристів використовуються домогосподарства сільських жителів. Екотуризм відрізняється перевагою природних, а не культурних об'єктів, меншою ресурсо- та енергоємністю, особистою участю туристів у природоохоронних заходах. Його різновидами можуть бути фауністичний, флористичний, етнографічний тощо. Основними функціями такого виду сільського зеленого туризму є: *екоосвітня* (пізнання природи, отримання нових знань, навичок); *природоохоронна*, яка реалізується у природозберігаючій поведінці, з мінімальним впливом на природне середовище; *етноекоекологічна* (шанобливе ставлення до селян, повага до їх праці, традицій та звичаїв). Такий

вид туризму передбачає регламентацію видів розважального відпочинку, які б не призводили до порушення цілісності екосистеми.

Поняття *агроекотуризм* передбачає відпочинок туристів у селяни, які вирощують органічну сільськогосподарську продукцію із застосуванням лише екологічних методів. Агроекотуристичні послуги можуть надавати особи, господарська діяльність яких базується лише на екологічних методах ведення сільськогосподарського виробництва. Відповідно до п.1 ст. 12 Закону України від 03.09.2013р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [14] здійснювати виробництво органічної продукції (сировини) має право фізична чи юридична особа, яка пройшла оцінку відповідності виробництва органічної продукції (сировини), отримала сертифікат відповідності та включена до Реєстру виробників органічної продукції (сировини).

І. Гальцова [7] виділяє таку форму сільського зеленого туризму, як «відпочинковий». Базою його розвитку є капітальний житловий фонд на садибах господарів та наявні природні, рекреаційні, історико-архітектурні, культурно-побутові й інші надбання тієї чи іншої місцевості. Проте, як видається, всі види сільського зеленого туризму носять відпочинковий характер і базуються на таких самих об'єктах.

Об'єднує всі ці види сільського зеленого туризму те, що основними організаторами, що забезпечують їх функціонування, є сільськогосподарські товаровиробники, селяни, які надають туристам послуги з тимчасового розміщення, організації їх харчування, дозвілля.

Висновки. Сільський туризм може стати дієвим способом вирішення соціально-економічних проблем села, як-то зростання зайнятості та доходів селян, формування нових напрямів виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції. Надання послуг у сфері зеленого туризму підвищує освітній рівень селян, спонукає їх до поповнення своїх знань про історичні та культурні особливості місцевості, покращення рівня облаштування домогосподарства, розширення асортименту вирощуваної продукції. Сільський зелений туризм відіграє суттєву роль у відродженні місцевих народних звичаїв, промислів і традицій,

збереженні історичної спадщини та популяризації сільськогосподарської праці та образу життя. Перетворення села на осередок зеленого туризму є поштовхом для розвитку в ньому закладів культури, торгівлі, транспортної інфраструктури, поліпшення благоустрою.

Тому на сучасному етапі головним завданням, яке потребує розв'язання для ефективного функціонування сільського туризму, є належне правове регулювання цієї галузі, а також наукове та законодавче визначення основних категорій у вказаній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. А.В. Дубоделова, Х.Ю. Малкуш. НУ «Львівська політехніка» Особливості та тенденції розвитку сільського туризму в Україні // Наук. Вісн. НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.2. – С.118–123.
2. Іванова В.Г. «Сільський туризм» як категорія науки адміністративного права та законодавства / В.Г. Іванова // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 119–125.
3. Вишневецька Ю.В. Адміністративно-правові заходи забезпечення діяльності у сфері сільського туризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Ю.В. Вишневецька. – К., 2011. – 19 с.
4. Відом. Верховн. Ради України. – 1995. – № 31. – ст. 241.
5. Гафурова Е.В. Основные тенденции развития законодательства в сфере аграрного туризма в Украине и странах Европейского Союза/ Е.В. Гафурова // Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность и перспективы: материалы VII Междунар. науч. конф. Гомель, 26-27 мая 2011 г. В 2 ч. Ч. 2. / М-во образования Респ. Беларусь [и др.]; под. общ. Ред. В.В. Кириенко. – Гомель : ГГТУ им. П.О. Сухого, 2011. – С. 55–57.
6. Рутинський М.Й. Сільський туризм : [навч. посіб.] / [М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько]. – К. : Знання, 2006. – 272 с.
7. Гальцова І. Зелений туризм: недоліки чинного законодавства / І. Гальцова // Юридичний журнал. – № 7-8(74). – С. 107–110.
8. Кульчий І.М. Організаційно-правове забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників : [монографія] / [І.М. Кульчий]. – Х. : Юрайт, 2015. – 176 с.
9. Відомості Верховн. Ради України. – 2003. – № 29. – ст. 232.
10. Ditionary of Travel. Tourism and Hospitality / Ed. S. Medlik. – Butterworth-Heinemann Ltd., 1993. – P. 43.
11. Відом. Верховн. Ради України. – 2004. – № 38. – ст. 470.
12. Офіційний вісник України. – 2006. – № 11. – ст. 731.
13. Єрмоленко В.М. Аграрне право України : [підручник] / [В.М. Єрмоленко]. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
14. Відом. Верховн. Ради України. – 2014. – № 20-21. – ст. 721.